

Издөнүүчү Кулбачаев Данияр Кожоналиевичтин «Кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары окутууда студенттердин оозеки кебин өнүктүрүүнүн лингвистикалык негиздери» аттуу темада 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши боюнча И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) жана психология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн уюштурулган Д.13.18.580 диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясынын

Б У Т У М У

Эксперттик комиссиянын курамы: Эксперттик комиссиянын төрайымы – педагогика илимдеринин доктору, Мусаева В.И.

Комиссиянын мүчөлөрү: педагогика илимдеринин доктору, профессор Батаканова С.Т. **Комиссиянын мүчөлөрү:** педагогика илимдеринин доктору, профессор Добаев К.Д.

Эксперттик комиссия изденүүчү Кулбачаев Данияр Кожоналиевичтин «Кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары окутууда студенттердин оозеки кебин өнүктүрүүнүн лингвистикалык негиздери» деген темада 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча жазган кандидаттык диссертациялык ишин карап чыгып, **диссертация тууралуу төмөнкүлөрдү ырастайт:**

1. Изденүүчү Кулбачаев Данияр Кожоналиевичтин «Кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары окутууда студенттердин оозеки кебин өнүктүрүүнүн лингвистикалык негиздери» деген темадагы кандидаттык диссертациялык иши Д.13.18.580 диссертациялык кеңешинин профилине туура келет.

Иште 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистигинин паспортуна толугу менен жооп берген студенттердин кыргыз тилиндеги оозеки кебин өркүндөтүүнүн лингвистикалык негиздери кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун азыркы талаптарына жараша иштелип чыккан.

Изилдөөнүн максаты катары кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары окутууда студенттердин оозеки кебин өнүктүрүүнүн лингвистикалык жана дидактикалык негиздерин иштеп чыгуу, эксперименттик текшерүүдөн өткөрүү менен практикага сунуш кылуу белгиленген.

Иштеги аныкталган максатка төмөнкү милдеттерди ишке ашыруу менен жетишилген:

- оозеки кептин тил илиминде изилденишин окуп-үйрөнүү, жалпылаштыруу жана системалаштыруу;
- оозеки кепти натыйжалуу окутуп-үйрөтүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо;
- кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин оозеки кебин өркүндөтүүгө өбөлгө болуучу окутуунун формалары, каражаттары жана ык-жолдорун иштеп чыгуу;
- алынган натыйжаларды эксперименттик сыноолордон өткөрүү, практикага сунуш кылуу.

Диссертациялык иштин объектиси – ЖОЖдордо кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу процесси.

Изилдөөнүн методдору: илимий-методикалык эмгектерди талдоо; нормативдик документтер менен таанышуу, анкета алуу, тест жүргүзүү, аңгемелешүү, тажрыйбаларды үйрөнүү, моделдештирүү, педагогикалык эксперимент жүргүзүү ж.б. Берилген маалыматтар 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча жүргүзүлүүчү изилдөөлөрдүн талаптарына туура келет.

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу:

Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы иштелип чыгып, анда белгиленген иш-аракеттер активдүү түрдө турмушка ашырыла баштады. Бул иш аталган программага ылайык төмөнкү маселелерди чечүүгө багытталгандыгы менен актуалдуу:

– кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун негизги максаттарынын бири болгон оозеки кепти өнүктүрүүнүн лингвистикалык негиздерин аныктоого арналгандыгы;

– кыргызча оозеки кептин тил илиминде изилденишин талдоого алып, аны кыргыз тилин окутууда каражат катары колдонууга сунуш кылгандыгында;

– студенттердин кыргыз тилиндеги оозеки сүйлөшүүлөрүн өркүндөтүүнүн натыйжалуу методикасын иштеп чыгууга багытталгандыгы менен аныкталат.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: оозеки кептин лингвистикада изилдениши терең талданып, жалпылаштырылгандыгы, алардын окутуу-үйрөтүүгө керектүүлөрү иргелип алынгандыгы, кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин оозеки сүйлөөсүн өркүндөтүүнүн лингводидактикалык негиздеринин иштелип чыккандыгы, экинчи тилди окутууну азыркы талаптарын ишке ашыруунун педагогикалык шарттарынын аныкталышы менен тастыкталат.

Диссертациялык иште кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун теориясы менен практикасынын өнүгүшү үчүн төмөнкүдөй жаңы илимий-методикалык жактан негизделген теориялык жыйынтыктар чыгарылган:

1-жыйынтык. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин оозеки кебин өнүктүрүүнүн мааниси, ролу теориялык жана практикалык жактан ачык берилген.

2-жыйынтык. Экинчи тилди окутууда оозеки кепти өркүндөтүүнүн методикалык шарттары окутууга коюлуп жаткан заманбап талаптарга ылайык аныкталган.

3-жыйынтык. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин оозеки сүйлөөсүн өркүндөтүүнүн натыйжалуу формалары, ык-жолдору жана каражаттары сунуш кылынган.

4-жыйынтык. «Кыргыз тесттин» кыргыз тилин билүү деңгээлдерине койгон талаптарын турмушка ашыруунун педагогикалык шарттары соңку талаптарга жараша иштелип чыккан.

3. Диссертациялык иште чыгарылган ар бир жыйынтыктын жана изденүүчүнүн корутундусунун негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгүнүн деңгээли.

1-жыйынтык. Изденүүчү өзү чыгарган ар бир жыйынтык, корутундуну тиешелүү эмгектерге, өзүнүн практикалык тажрыйбасына, эксперименттик маалыматтарга таянуу менен далилдүү жана ишенимдүү чыгарган.

2-жыйынтык. Оозеки кепти өркүндөтүүнүн лингвистикалык негиздери кыргыз жана орус тил илиминдеги бул багыттагы соңку изилдөөлөрүнө терең талдоо жүргүзүү менен иштелип чыккан.

3-жыйынтык. Студенттердин кыргыз тилиндеги оозеки кебин өркүндөтүү иштери кеп этикетин үйрөтүү менен биримдикте жүргүзүлүшү керектиги жеткиликтүү жана ынанымдуу түрдө тастыкталган.

4-жыйынтык. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда студенттердин оозеки кебин жакшыртуунун педагогикалык шарттары соңку изилдөөлөргө таянуу менен ишенимдүү аныкталган.

5-жыйынтык. Студенттердин кыргыз тилиндеги оозеки кебин калыптандырып, жакшыртуунун заманбап ык-жолдору, формалары жана каражаттары так аныкталган.

4. Диссертациялык иште изденүүчү чыгарган ар бир илимий жыйынтыктарынын (жобонун) жана изденүүчүнүн корутундусунун жаңылыгынын деңгээли.

1-жыйынтык. Жарым-жартылай жаңы, анткени, иштин темасына тиешелүү илимий-теориялык, илимий-методикалык эмгектер терең талданып, жалпылаштырып, алар боюнча корутунду чыгарылган.

2-жыйынтык. Жаңы. Студенттердин оозеки кебин өркүндөтүү иш-аракеттери кеп этикети менен байланышта окутулушу шарт экендиги тастыкталган.

3-жыйынтык. Жаңы деп эсептелет, анткени окутуунун максат-милдетине ылайык оозеки кепте окутуунун ык-жолдору, каражаттары изденүүчү тарабынан биринчи жолу иштелип чыккан.

4-жыйынтык. Жаңы. Анткени кыргыз тилин окутуу «Кыргыз тесттин» кыргыз тилин билүү деңгээлдерине коюлган талаптарды ишке ашыруунун методикалык шарттары алгачкы жолу аныкталган.

5. Ички биримдигин жана тиешелүү актуалдуу проблеманын теориялык жана колдонмолук милдеттердин чечилишинен алынган жыйынтыктардын багытын баалоо.

Изденүүчү Д.К.Кулбачаевдин диссертациясында иштеген жоболору, жыйынтыктары кыргыз тилин экинчи тил катары окутууга коюлуп жаткан азыркы суроо-талаптарга ылайык теориялык жана практикалык маселелер өз ара айкалышта жана биримдикте каралган. Алынган жыйынтыктар өз ара логикалык байланышта болуп, практикалык сунуштар негиздүү жана жеткиликтүү берилген. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун максаты менен милдетине, мазмуну менен каражатына, ык-жолдоруна изденүүчү белгилүү салым кошо алган.

6. Алынган жыйынтыктардын практикалык баалуулугу.

1. Студенттердин кыргызча оозеки кебин өркүндөтүүнүн лингвистикалык-теориялык негиздерин толук аңдап-билүүгө даяр материалдарды берет.

2. Кыргыз тили сабагынын мазмунун байытып, сабакты кызыктуу, жандуу жана натыйжалуу жүргүзүүгө салым кошот.

3. Оозеки сүйлөөнү өркүндөтүүгө карата конкреттүү ык-жолдорду, каражаттарды жана окутуунун формаларын сунуш кылат.

4. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун мазмунун тактоого, окуу программалары менен окуу китептеринин сапатын жакшыртууга методикалык сунуштарды бере алат.

Кулбачаев Данияр Кожоналиевичтин диссертациялык ишинин мазмуну, материалдары төмөнкү документтерде, материалдарда жана иштелмелерде колдонулган.

- Кыргыз Республикасынын ЖАК талап кылган илимий-педагогикалык басылмаларда жарыяланган;

- конференцияларда баяндамалар жасалган;

- ачык сабактар, метод-семинарлар өткөрүлүп, талкуу уюштурулган;

- педагогикалык эксперименттер аркылуу текшерилген.

7. Д.К.Кулбачаевдин диссертациялык ишинин материалдарын ишке ашыруунун жыйынтыктары боюнча төмөнкүдөй оң натыйжалар алынган:

1. Педагогикалык эксперименттик иш-аракеттерди жүргүзүүнүн максат-милдети, методдору жана күтүлгөн натыйжалары так аныкталгандыктан алынган жыйынтыктар ынанымдуу болгон.

2. Эксперименттик иштерде конкреттүү иш-чаралар аткарылып, алардын жыйынтыктары талданып, баа берилген.

3. Эксперименттик иштердин жыйынтыктарына карата иштин өзүндө толуктоо, тактоо жумуштары жүргүзүлгөн.

4. Педагогикалык эксперименттик иш-аракеттер диссертациялык иштин практикалык маанисин арттырууга кызмат кылган.

8. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын жана натыйжаларынын жарыялангандыгын тастыктоо.

Диссертациянын негизги мазмуну изденүүчүнүн төмөнкү эмгектеринде чагылдырылган:

1.Кулбачаев Д.К. Кыргыз тилин окутуунун дидактикалык, методологиялык негиздери. [Текст] / Д.К. Кулбачаев // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. -2011. -№1. -263-266-бб.

2.Кулбачаев Д.К. Балдарга этнопедагогикалык тарбия берүүдө Б.Алымовдун “Шакиртиме кат” чыгармасынын материалдарын пайдалануу.[Текст] / Д.К. Кулбачаев // Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. -2012. Атайын чыгарылыш - 43-45-бб.

3.Кулбачаев Д.К. Кыргыз тил илиминде оозеки кептин изилдениши.[Текст] / Д.К. Кулбачаев // Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. -2015. Атайын чыгарылыш -259-262-бб.

4.Кулбачаев Д.К. Оозеки кептин кеп этикети менен карым – катышы. [Текст] / Д.К. Кулбачаев // Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. -2015. Атайын чыгарылыш -177-180-бб.

5.Кулбачаев Д.К. Кыргыз тилинде оозеки кептин улуттук өзгөчөлүктөрүндөгү айрым сөз каражаттары.[Текст] / Д.К. Кулбачаев // Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. -2015. Атайын чыг. -172-175 -бб.

6.Кулбачаев Д.К. Оозеки сүйлөшүү кебинин изилдениши.[Текст] / Д.К. Кулбачаев // Эл агартуу. -2015. -№5-6 -2-6-бб.

7.Кулбачаев Д.К. Оозеки кептин өзгөчөлүктөрү. [Текст] / Д.К. Кулбачаев // Эл агартуу. -2015. -№5-6 -6-9-бб.

8.Кулбачаев Д.К. Оозеки кепти үйрөтүүнүн лингвистикалык негиздери.[Текст] / Д.К. Кулбачаев // Эл агартуу. -2015. -№11-12 -7-14-бб.

9.Кулбачаев Д.К. Оозеки кепти үйрөтүүнүн формалары. [Текст] / Д.К. Кулбачаев // “Юнусалиев окуулары -2015” Эл аралык илимий–практикалык конференциянын материалдары 24-25-декабрь, Бишкек.Кырг. -448-456-бб.

10.Кулбачаев Д.К.Некоторые средства обучения устной речи.[Текст] / Д.К.Кулбачаев // Международный научный журнал “Путь науки”. -2016. - №5(27) – г. Волгоград 2016- С.20-21.

11.Кулбачаев Д.К. Кыргыз тилиндеги оозеки кептин улуттук өзгөчөлүктөрү. [Текст] / Д.К. Кулбачаев // Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. -2016. -№2(86) -129-134-бб.

12.Кулбачаев Д.К.Приемы развития устной речи студентов через тест. [Текст] / Д.К. Кулбачаев // Сибак. Сборник статей по материалам LXV международной научно – практической конференции. Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии .-2016. №6(63) – г. Новосибирск 2016.- С.23-29.

13.Кулбачаев Д.К. Оозеки кепти экинчи тил катары өркүндөтүүнүн ык-жолдору. [Текст] / Д.К. Кулбачаев // Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. -2017. -№1(89) -70-75-бб.

14.Кулбачаев Д.К.Студенттердин оозеки формада баарлашуусунда тил каражаттарын максаттуу пайдалануу. [Текст] / Д.К. Кулбачаев // Кыргызстан эл -аралык университетинин жарчысы. -2017. -№2(32)-43-48-бб

9. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, максат-милдеттерине дал келет.

Авторефератта кыргыз, орус жана англис тилдериндеги резюмеси бар.

10. Жетектөөчү мекемени, расмий оппонеттерди дайындоо жөнүндөгү сунуштун негиздүүлүгү.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы жетектөөчү мекеме катары **Жалал-Абад мамлекеттик университетинин** башталгыч билим берүүнөн теориясы жана методикасы, педагогика жана психология кафедраларын сунуштайт. Аталган мекемеде сунушталган илимдин тармагы боюнча илимдин докторлору, кандидаттары С.С.Сакиева – п.и., 13.00.01, С.Токтогулов – п.и.д., К.М.Ураимов – п.и.к., Эшиев – п.и.к., доцент М.Ж.Найманбаев – п.и.к., доцент, Г.Рыскулова – п.и.к., доцент жана филология илимдеринин кандидаттары, доценттер: Д.М.Чокоева, Г.К.Бакирова, А.К.Кадырова ж.б. адистер эмгектенишет.

Эксперттик комиссия расмий оппоненттерге төмөнкү адистерди сунуш кылат:

Биринчи расмий оппонент катары кыргыз тилин окутуунун методикасы боюнча адис, педагогика илимдеринин доктору (13.00.02) **Мусаева В.И.** Негизги эмгектери: 1) Кыргыз тили сабагында чечендик кепке үйрөтүүнүн илимий-методикалык негиздери. 5-11-кл. Монография. – Б.: “Полиграфбумресурсы”, 2016. -208б.; 2) Байланыштуу кепти, кептин стилдерин кептик компетенттүүлүккө багыттап окутуунун теориялык жана практикалык маселелери. Окуу-методикалык курал. – Б.: “Полиграфбумресурсы”, 2017. - 136б.; 3) Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. Окуу-методикалык курал. –Б.: “Билим”, 2015. -96б.; 4) Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. Окуу-методикалык курал. –Б.: “Билим”, 2014. -100б.; 5) Кыргыз тили. Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн орто мектептердин жана гимназиялардын 7-класстары үчүн окуу китеби. (авторлош) –Б.: “Билим-компьютер”, 2015. -176б.; 6) Методы обучения культуре письменной речи учащихся студентами-педагогами по кыргызскому языку и литературе (на примере изложений) Журнал: Проблемы современной науки и образования. Москва 2017. №10 (92) – 86-91-бб. *Сертификат Серия: 77 ТТ №01534. 2017г.*; 7) Роль дидактических принципов при составлении нового поколения учебника кыргызского языка и литературы Журнал: Проблемы современной науки и образования. Москва 2017. №10 (92) – 91-96-бб. *Сертификат Серия: 77ТТ №01535 2017г.*

Экинчи расмий оппонент катары педагогика илимдеринин кандидаты, доцент (13.00.02) Т.Асанакуновду сунуш кылат. Негизги эмгектери: 1. Азыркы кыргыз тилиндеги сөз түркүмдөрүнүн өнүгүш тарыхы боюнча

таблицалар (авторлош).-Б.: Шам, 2005.-150 б.; 2. Орус класстарында кыргыз тилин жөндөмөлөрүн үйрөтүү аркылуу окуучулардын кебин өстүрүү жолдору. Методикалык колдонмо.-Б.: 2006.-50 б.; 3. Кыргыз тилиндеги жөндөмөлөрдү үйрөтүүнүн илимий-методикалык негиздери: Методикалык колдонмо. Б., 2007, – 55 б.; 4. Кыргыз тилин өзгө тил катары окутуу методикасынын айрым маселелери: Методикалык колдонмо. - Б.: 2010. – 83 б. (авторлош). 5. Жөндөмөлөрдү окутуу. Методикалык колдонмо. - Б.: 2010. – 60 б. 6. Окуучулардын оозеки кебин өстүрүү – Б.: 2013.– 252 б.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы берилген документтерди карап чыгып, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы Д 13.18.580 диссертациялык кеңешине 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган Кулбачаев Данияр Кожоналиевичтин «Кыргыз тилин жогорку окуу жайларында экинчи тил катары окутууда студенттердин оозеки кебин өнүктүрүүнүн лингвистикалык негиздери» деген темадагы диссертациясын кабыл алууну сунуш кылат.

Эксперттик комиссиянын төрайымы:

Педагогика илимдеринин доктору

Мусаева В.И.

Комиссиянын мүчөлөрү:

Педагогика илимдеринин доктору,
профессор

Батаканова С.Т.

Педагогика илимдеринин доктору,
профессор

Добаев К.Д.

Комиссия мүчөлөрүнүн колун тастыктайм.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин
кандидаты, доцент

Омурбаева Д.К.

